

УДК 316.621-053.6:061.2

DOI: 10.36550/2415-7988-2020-1-188-144-148

СТУПАК Оксана Юріївна –

кандидат педагогічних наук, докторант кафедри дошкільної освіти та соціальної роботи,
доцент кафедри менеджменту Державного вищого навчального закладу
«Донбаський державний педагогічний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6732-4569>
e-mail: stupak.oksana.ua@gmail.com

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Характеристика категоріальних понять соціально-педагогічної роботи відображає закономірності розвитку, універсальні властивості та відношення до оточуючого середовища. Провідними категоріями соціальної педагогіки є «соціальне середовище» та «соціалізація» особистості, їх доповнюють категорії «соціальна ситуація» у формуванні особистості та «соціальна активність». Названі категорії тісно пов'язані з загальнопедагогічними та загальнопсихологічними категоріями, що в зарубіжній та вітчизняній практиці розглядаються як форма і методи соціальної педагогіки: соціальне виховання, соціальне навчання, самовиховання, самоосвіта, соціальна допомога, самопомога, соціальна активність, самопомога, соціальна активність, самообереження, самоконтроль, самооцінка, саморегуляція, самопізнання та ін. [6, с. 54]. Водночас у період євроінтеграційних напрямків державної та молодіжної політики, швидких змін тенденцій розвитку громадянського суспільства виникає потреба подальшого розгляду поняття «соціальної активності» молоді та суміжних питань з метою пошуку ефективних механізмів і шляхів формування соціальної активності молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ураховуючи досліджуваний молодіжний сегмент соціально-педагогічної діяльності, охарактеризуємо категорії, що виступають фундаментом побудови наукового апарату досліджуваної проблеми формування соціальної активності молоді в інститутах громадянського суспільства, зокрема поняття «соціалізація», «соціальне виховання», «соціально-педагогічна діяльність», «соціальність».

М. Євтух та О. Сердюк однією з важливих категорій соціально-педагогічної роботи з молоддю визначають історично зумовлений процес розвитку особистості, передачі та засвоєння поведінки,

притаманних певному суспільству, що об'єднується в категорію «соціалізація». Вона може відбуватися як в умовах цілеспрямованого формування вихованця, так і в умовах стихійного впливу на особистість [6, с. 55]. Тоді як А. Рижанова характеризує «соціалізацію» як засвоєння, відтворення і розвиток соціальним суб'єктом культури соціуму в процесі стихійного та цілеспрямованого залучення до системи нових суспільних зв'язків і залежностей, що сприяє розвитку форм його соціальності.

Водночас категорія соціального виховання, на думку А. Капської, забезпечує створення умов та заходів, спрямованих на оволодіння і засвоєння підростаючим поколінням загальнолюдських і спеціальних знань, соціального досвіду з метою формування в нього соціально-позитивних ціннісних орієнтацій. Соціальне виховання забезпечується суспільством і державою в освітніх організаціях (мережа навчальних і позанавальних закладів), а також в тих, де виховання не є провідною функцією (виробництво, громадські об'єднання, дитячі та молодіжні організації).

Слушною вбачається думка О. Безпалько, що соціальне виховання підростаючого покоління має бути орієнтоване на розвиток соціальності індивіда, складовими якої є соціальна активність, соціальна мобільність, соціальна зрілість, оскільки в сучасних умовах вже не можна обмежитися лише засвоєнням людиною суспільно визнаних норм і правил, соціального досвіду. Проблема соціальної активності особистості як і формування цієї важливої інтегративної якості не відноситься до розряду минулих: людина в тій мірі соціальна істота, в якій вона самовизначається в соціумі, виявляючи в ньому активність, перетворюючи його і саму себе як суб'єкта соціальних відносин, а якість цього процесу визначається усім різноманіттям факторів, з якими взаємодіє, розвивається особистість і які чинять на цей

розвиток вплив [3].

Мета статті – проаналізувати різні підходи до вивчення соціальної активності молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Систематизація наукових підходів до вивчення соціальної активності дала змогу виокремити певні позиції вчених, що фокусуються на різних аспектах, проте не виключають один одного. Варто зазначити, що дані позиції лише орієнтири для характеристики даної дефініції та можуть мати умовні межі, проте демонструють неоднозначність в розкритті поняття та підтверджують актуальність дослідження формування соціальної активності молоді.

Із **позиції особистісної змістовності** соціальну активність розглядають як динамічну характеристику особистості, що реалізується в системі ціннісних орієнтацій людини з урахування виконання певних соціальних ролей в суспільстві (Т. Мальковська, В. Косовець, О. Бахаревська, Є. Баришніков та інші).

Слушною вбачається думка Т. Мальковської, що мірою того як особистість здобуває досвід соціальної діяльності та включається в широке коло спілкування, відбувається нарощування соціальної активності. Ступінь соціальної активності залежить від співвідношення між соціальними функціями особистості та її суб'єктивними установками, від ставлення людини до своїх суспільних обов'язків. Соціальною виступає не кожна діяльність особистості, а лише та, що має суспільний характер та реалізується в соціальних фактах. Тоді як соціальна активність реалізується в певній системі цільових настанов, мотивів, що визначають інтереси особистості, її залучення до діяльності із задоволення потреб, які виникають [10, с. 10–12].

У своїх дослідженнях В. Косовець визначає соціальну активність як стійке особистісне утворення, що характеризує молоду людину як соціальну істоту, яка має чітку особистісну спрямованість, володіє світоглядом як системою знань і переконань, має власну позицію, взаємодіє з навколишнім світом. Водночас це і процес соціальної діяльності, що характеризується інтенсивністю, якістю, новизною, креативністю, успіхом, змістовим наповненням і може відбуватися за певних умов і в певних ситуаціях. Автор наголошує на вивченні різних концептуальних підходів до розкриття суті соціальної активності: перебудова власної внутрішньої структури; оволодіння

різними видами діяльності; реалізація в соціально значущій діяльності; сукупність актів дій – зовнішніх і внутрішніх; це результат потреб людини; це цілеспрямована, напружена, творча діяльність; ставлення людини до праці, суспільства, громадських справ; співвідношення з цінностями, мотивами, нормами; родова діяльність суспільного індивіда; це соціальна діяльність та ін.) [7]. Водночас поняття «соціальна активність» молоді як педагогічного феномена і як багатоаспектного відображення розвитку особистості та соціокультурного середовища як соціально-педагогічного фактора, що стимулює здатність молоді людини до творчості, вольових актів, продуктивного спілкування, що проявляється «в активній позиції» [1].

О. Бахаровська акцентує, що соціальна активність студентської молоді у межах концепції сил людини, її індивідуальної та соціальної суб'єктивності трактується як здатність особистості до вдосконалення та розвитку життєвих сил, простору особистісними (рівень освіти, стан здоров'я, психологічні особливості) та соціально-колективними засобами (умови, що надаються державою, стан соціальної безпеки, соціального середовища, найближче оточення). Водночас дані засоби спрямовані на участь молоді у вирішенні соціальних проблем суспільства [2].

Із **позиції способу діяльності** соціальну активність характеризують як цілеспрямовану дію людини на здійснення соціальних змін (О. Безпалько, Д. Фельдштейн, К. Ямкова та інші).

О. Безпалько зазначає, що соціальна активність як динамічне утворення, суб'єктом-носієм якої виступає людина, має різний ступінь прояву та залежить від співвідношення між соціальними обов'язками особистості у суспільно значущій діяльності та суб'єктивними установками на діяльність. Її розвиток відбувається через систему зв'язків людини з навколишнім соціальним середовищем у процесі пізнання, діяльності та спілкування. Соціальна активність проявляється як здатність діяти свідомо, не тільки пристосовуючись до зовнішнього середовища, але й цілеспрямовано змінюючи її. У практичному житті вона виступає як діяльність в організації та координації активності індивідів, в освоєнні ними зовнішнього середовища [3].

Д. Фельдштейн установив, що прояв соціальної активності в соціально значущій

діяльності, яка виступає корисною для суспільства, забезпечує розкриття соціальної сутності суб'єкта та найбільш важливим в юнацькому віці.

У той же час, К. Ямкова розглядає соціальну активність як уміння діяти за власним бажанням, реалізуючи особистісний початок у нових формах і видах діяльності, виявляти здатність у разі потреби швидко опанувати різні види діяльності.

Найпоширенішою серед науковців є *позиція орієнтації на середовище*, що визначає соціальну активність як зв'язок особистості з навколишнім оточенням, який визначає напрямок та зміст, обумовленість результативності (С. Груніна, І. Крупнов, М. Клімкіна, І. Ларіонова, Н. Морова, Н. Норкевич Г. Сухобська та інші).

Соціальну активність як направленість особистості на оволодіння соціальним середовищем, самореалізацію, прояв власних потреб, трансформацію особистих прагнень в суспільство розглядає Г. Сухобська, тоді як І. Ларіонова та В. Дегтярьов визначають її як свідому, цілеспрямовану взаємодію особистості та соціуму з урахуванням особистісних мотивів за якими люди здійснюють вплив один на одного та на різні види суспільно-корисної діяльності [9, с. 146].

Н. Клімкіна характеризує соціальну активність через систему морально-етичних знань про норми поведінки в суспільстві, соціальні цінності, переживання, вчинки, що характеризують ставлення до суспільства, інших людей та самого себе. Водночас соціальна активність підлітка відображається в розкритті та реалізації його власної індивідуальності на основі знань про соціальні цінності, розвиток здібностей, нахилів, талантів, підготовка до свідомого професійного визначення, високий рівень національної самосвідомості, особистісне самовдосконалення. Як цілісне утворення підлітка соціальна активність актуалізується у таких особистісних якостях, як громадянська спрямованість, почуття соціального обов'язку й відповідальності, шанобливе ставлення до довкілля, дисциплінованість тощо [8, с. 18–20].

Як з'єднуючою ланкою між людиною та соціальним середовищем розглядають соціальну активність Н. Морова та С. Груніна. З даної позиції соціальна активність як комплексний феномен, відображає, з одного боку, об'єктивну форму існування та розвитку виховної системи та всіх її суб'єктів, а з іншої – характеризує

специфіку її реалізації та якісного підвищення рівня та життєдіяльності конкретного носія. Водночас соціальна активність студента представляється як форма існування педагогічної системи та проявляє соціальність її суб'єктів, що зростає у відповідності з об'ємом соціальних зобов'язань та того досвіду, який людина набуває в процесі здобуття вищої освіти.

З іншої наукової позиції соціальну активність школярів Н. Наркевич розглядає як певне когнітивне, емоційно-ціннісне та діяльнісно-поведінкове утворення, що відображає відношення школяра до соціуму. Вона характеризується як цілісна система знань, соціальних оцінок та переживань, соціально-вольових прагнень та вчинків, що відображають відношення до суспільства, іншим людям, до себе.

Наведені сутнісні характеристики поняття «соціальна активність» звичайно не вичерпують всіх аспектів термінологічних засад, проте виступають певними орієнтирами, що в руслі дослідження проблеми формування соціальної активності молоді дозволили визначити *соціальну активність як інтегровану особистісну діяльність людини щодо ініціювання та реалізації суспільно-корисної функції в соціальному середовищі з урахуванням вимог суспільства та особистісних ціннісних орієнтацій*.

У руслі нашого дослідження формування соціальної активності молоді як соціально-педагогічної проблеми слушною виступає думка В. Косовця, що успіх будь-якої соціальної моделі визначається ініціативою, самореалізацією особистості в різних сферах життєдіяльності та типом її поведінки у відповідному середовищі. З цієї точки зору головним стає те, що соціальна активність молоді та зовнішні соціальні умови її життя мають набути характеру взаємопроникнення і взаємодії. Такі процеси спонукають до розробки нових концепції щодо розвитку особистості як ядра життєдіяльності, людських взаємовідносин, перетворювальних процесів [7].

У зв'язку з цим постає питання щодо необхідності вивчення соціально-педагогічних факторів, що впливають на формування соціальної активності молоді як такої, що спроможна неупереджено визначати перспективні напрямки діяльності різних інститутів громадянського суспільства. Через суспільно-громадську діяльність соціальна активність молоді відображається в діяльності молодіжних рад

та парламентів, організації молодіжних клубів, проведення адвокаційних компаній. Відсутність запланованої суспільно-державної системи виховання громадської активності молоді призводить до виникнення екстремістських молодіжних організацій, в яких подекуди можуть прослідковуватися маніпуляції діяльністю молоді [1, с. 52–62].

Формування соціальної активності молоді як соціально-педагогічна проблема акумулює до результатів досліджень науковців щодо процесів соціалізації молоді. Так, за результатами педагогічного дослідження соціально-ціннісних орієнтацій учнівської молоді в процесі соціалізації, проведеного П. Плотніковим, визначено, що учні в класному колективі виявляють соціальну активність через виконання різних доручень, чи прислухаються до їхньої думки, чи мають певний авторитет. Водночас порівняльний аналіз автора свідчить, що частка учнів, що завжди охоче включається в навчальну, громадську роботу і задоволених своїми успіхами, є невеликою. Особливо різні групи учнів знизили показники за включеністю в суспільно-корисну роботу, характером навчальної мотивації, проявом різних видів пізнавальної активності.

У руслі дослідження процесів формування соціальної активності молоді в інститутах громадянського суспільства важливо проаналізувати та виокремити участь молоді в суспільно-політичному житті. Підтримуючи та стимулюючи участь молоді в суспільному житті, місцева та регіональна влада сприяє соціальній інтеграції молодих людей, допомагаючи їм долати не лише проблеми та труднощі молоді, але й виклики сучасного суспільства, в якому часто домінують знеособленість та індивідуалізм. Проте, для того, щоб участь молоді в суспільному житті на місцевому і регіональному рівні була успішною, постійною і осмисленою, потрібне щось більше, ніж розвиток або реорганізація політичних чи адміністративних систем. Будь-яку дію, покликану активізувати участь молоді в житті суспільства, має забезпечувати культурне середовище, що шанує молодь і враховує різноманітні потреби, обставини та сподівання молодих людей. При цьому обов'язково повинен бути присутній елемент розваги і задоволення.

Отже, формування соціальної активності як соціально-педагогічна проблема стикається з низкою перешкод, що обумовлено внутрішньою мотивацією, зовнішніми чинниками, психологічними

особливостями молодого віку, умовами та факторами прояву активності. При цьому треба врахувати, що активність притаманна людині з народження, і в кожному віці вона набуває все нового змісту та напряму. Вона обумовлює інтенсивності соціального розвитку, а сфера її прояву – її спрямованість. Активність проявляється в загальній динаміці поведінки молоді людини, сприяючи формуванню її організму в цілому.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Проведений теоретичний аналіз соціальної активності молоді дав можливість систематизувати термінологічні підходи до визначення та структури поняття «соціальна активність» з позицій особистісної змістовності, способу діяльності, орієнтація на середовище, визначаючи формування соціальної активності молоді як соціально-педагогічну проблему. На допомогу у вирішення якої приходять педагогічний доробок науковців, що пронизаний кризь комплексний підхід до вивчення проблеми формування особистості з урахуванням концепцій соціального виховання та особистісно-орієнтованого розвитку особистості. Водночас питання формування соціальної активності молоді в інститутах громадянського суспільства не були предметом вивчення науковців, тому актуальність нашого дослідження обумовлена потребою в комплексному систематичному підході до пошуку інноваційних шляхів формування соціальної активності молоді через залучення до громадської діяльності в інститутах громадянського суспільства. Пошук ефективних шляхів використання названих інститутів потребує ретроспективного аналізу становлення певних інститутів, що мають найвагоміший вплив на формування соціальної активності молоді.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Барышников Е. Н. Воспитание социальной активности молодежи: полисистемный подход / Е. Н. Барышников // Социальная активность молодежи как условие развития современного общества: сборник научных трудов по итогам Всероссийских социально-педагогических чтений им. Б. И. Лившица, 2–3 февраля 2010 г. / Урал. гос. пед. ун-т, Екатеринбург. В 2-х ч.: Ч. 1. С. 89–95.
2. Бахаровская Е. В. Социальная активность студенческой молодежи как объект управления : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. соц. наук: спец. 22.00.08 «Социология управления» / Е. В. Бахаровская. Чита, 2015. 20 с.

3. Безпалько О. В. Розвиток соціальної активності особистості у дитячому об'єднанні / О. В. Безпалько // Вісник психології і педагогіки: зб. наук. пр. 2012. Вип. 8. С. 3–16.

4. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях / Безпалько О. В. К.: Центр навчальної літератури, 2003. 134 с.

5. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. 2-ге видання / [за ред. проф. І. Д. Зверської]. Київ, Сімферполь: Універсум, 2013. 536 с.

6. Євтух М. Б. Соціальна педагогіка: підручник. 2-ге вид., стереотип. / М. Б. Євтух, О. П. Сердюк. К.: МАУП, 2003. 232 с.

7. Косоветь В. І. Розвиток соціальної активності молоді в умовах соціокультурного середовища села: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.05. «Соціальна педагогіка» / В. І. Косоветь. К., 2009. 24 с.

8. Клімкіна Н. Г. Формування соціальної активності підлітків із неповних сімей у навчально-виховному процесі основної школи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.05. «Соціальна педагогіка» / Н. Г. Клімкіна. К., 2009. 24 с.

9. Ларионова І. А., Дегтерев В. А. Социальное образование и социальная активность молодежи / И. А. Ларионова, В. А. Дегтерев // Социальная активность молодёжи как условие развития современного общества: сборник научных трудов по итогам Всероссийских социально-педагогических чтений им. Б. И. Лившица, 2–3 февраля 2010 г. / Урал. гос. пед. ун-т, Екатеринбург. В 2-х ч. : Ч. 1. С. 146–156.

10. Мальковская Т. Н. Воспитание социальной активности старших школьников: учебное пособие / Мальковская Т. Н. Ленинград, 1973. 172 с.

REFERENCES

1. Baharovskaya, E. V. (2015). *Sotsialnaya aktivnost studencheskoy molodyozhi kak ob'ekt upravleniya*. [The social activity of student youth as an object of management]. Chita.

2. Baryishnikov, E. N. (2010). *Vospitanie sotsialnoy aktivnosti molodezhi: polisistemnyy podhod*. [The upbringing of youth social activity: a multisystem approach]. Ekaterinburg.

3. Bezpalko, O. V. (2003). *Sotsialna pedahohika v skhemakh i tablytsiah*. [Social pedagogy in diagrams and tables]. Kiev.

4. Bezpalko, O. V. (2012). *Rozvytok sotsialnoi aktyvnosti osobystosti u dytiachomu obiednanni*. [The development of social activity of the individual in the children's union].

5. *Rada Yevropy perehlyanula Yevropeys'ku khartiyyu pro uchast' molodi v mistsevomu ta rehional'nomu zhytti*. [Council of Europe Revised European Charter on Youth Participation in Local and Regional Life].

6. Cuhobskaya, G. S. (2007). *Sotsialnaya i sotsialno-psihologicheskaya zrelost: osnovy identifikatsii lichnosti v obrazovatel'nom protsesse*. [Social and socio-psychological maturity: the basics of personality identification in the educational process].

7. Feldshteyn, D. I. (2005). *Psihologiya razvitiya cheloveka kak lichnosti: izbrannyye trudy*. [Psychology of human development as an individual: selected works]. Voronezh

8. Harlanova, E. M. (2007). *Razvitie sotsialnoy aktivnosti buduschih spetsialistov v usloviyah studencheskogo pedagogicheskogo otryada*. [The development of social activity of future specialists in the conditions of a student pedagogical team]. Chelyabinsk.

9. Iamkova, K. S. (2011). *Vyznachennia sutnosti ta zmistu sotsialnoi aktyvnosti v naukovii dumtsi*. [Determination of the essence and content of social activity in scientific thought]. Melitopol.

10. Ievtukh, M. B. (2003). *Sotsialna pedahohika*. [Social pedagogy]. Kyev.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

СТУПАК Оксана Юрїївна – кандидат педагогічних наук, докторант кафедри дошкільної освіти та соціальної роботи ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Наукові інтереси: молодіжна робота в інститутах громадянського суспільства.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

STUPAK Oksana Yuriivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Doctoral student of the Department of Preschool Education and Social Work, State Higher Educational Institution «Donbas State Pedagogical University».

Circle of scientific interests: youth work in civil society institutions.

Стаття надійшла до редакції 26.01.2020 р.